

over de regulerende idee bij Kant en Sartre. De auteur ontleent de notie 'regulerende idee' aan de *Kritik der reinen Vernunft* en gaat in de *Cahiers pour une morale* en in het (eveneens posthuum verschenen) tweede deel van de *Critique de la raison dialectique* snuffelen. Uiteraard stoot ze eerst op de (al te) duidelijke en zelfs virulente verwerping van de mogelijke aanvaarding van een regulerende idee. Maar de confrontatie is niet zo eenvoudig als ze op het eerste gezicht in alle duidelijkheid lijkt. Immers na een geduldige vergelijkende analyse en vooral door een voorzichtig hermeneutische en filologische aanpak van het tweede deel van Sartres *Critique* komt de auteur toch tot de vaststelling dat er gemeenschappelijkheden, similariteiten zijn — zeker wanneer het hem gaat over de werkzame, regulerende idee van de totaliteit, heuristisch functioneel om iets vruchtbaars over de geschiedenis van de mens te vertellen.

De lectuur van deze boeiende, maar niet gemakkelijke bundel, leert alvast het volgende: een discussie met het filosofische oeuvre van Sartre betekent steeds een hele uitdaging, die men slechts behoedzaam kan aangaan.

Jacques DE VISSCHER

* * *

EGOÏSME EN ETHIEK

Jan Österberg, *Self and others. A study of Ethical Egoism*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers (Synthese Library 196), 1988, 266 blz., fl.135,- ISBN 90 277 2648 5.

Zoals dat ook het geval is voor het nihilisme, blijft het radicale egoïsme — de leer dat men moreel zijn eigen goed behoort na te streven — ethici fascineren. Valt dit *überhaupt* te verdedigen? Is het niet steeds intern tegenstrijdig? Kan men het op een overtuigende wijze weerleggen zonder gebruik te maken van a priori veronderstellingen betreffende het 'moral point of view'?

Voor Sidgwick is het fundamentele normatieve probleem dat zowel de argumenten ten voordele van de moraliteit als de argumenten ten voordele van het egoïsme redelijk lijken maar niet tegelijkertijd redelijk kunnen zijn. Dat vormt ook het vertrekpunt van onderhavig boek dat vooreerst als proefschrift aan de universiteit van Uppsala is verdedigd. De auteur, Jan Österberg, plaatst zich met zijn benadering in de analytische wijsgerige traditie. Hij stelt de argumenten pro of contra het ethisch egoïsme helder en scherp, en pooft dan aan de hand van casuïstische tegenvoorbeelden de (on)houdbaarheid van de ontwikkelde argumenten te onderzoeken. De studie bevat vier delen. Vooreerst stelt Österberg het ethisch egoïsme als leerstelling voor en preciseert het. Dan onderzoekt hij de argumenten in het debat en ontwikkelt hij vervolgens zijn eigen tegenargumenten. In een laatste hoofdstuk onderneemt hij nog een ultieme poging om het ethisch egoïsme te 'redden'; wanneer ook die blijkt te falen, concludeert de auteur tot de onhoudbaarheid van het egoïsme als ethische leerstelling.

De auteur situeert de verschillende formuleringen van het ethisch egoïsme; eerst historisch in de ideeëngeschiedenis en vervolgens systematisch. De uitgangspunten van Hobbes, Butler en Sidgwick worden uiteengezet en hun basisargumenten onderzocht.

Vervolgens onderscheidt Österberg diverse versies van het ethisch egoïsme; een 'universeel' — naar eenieder gericht — onderscheiden van een 'niet-universeel', een 'sterk' van een 'zwak', een 'comparatief' (gebaseerd op het zoeken naar een 'beste keuze' binnen een welomschreven context) van een 'niet-comparatief'; een negatief (dat enkel de minst slechte uitkomsten in rekening brengt) van een 'niet-negatief'; een 'ideaal' (dat uitgaat van zekere normatieve vooropstellingen over wat een 'beste' keuze is) van een 'niet-ideaal' (dat uitgaat van de preferenties van iemand, wat die ook mogen zijn); een 'probabilistisch' (waarbij er geen zekerheid bestaat over de uitkomst) van een 'niet-probabilistisch' egoïsme. De auteur neemt verder uit de utilitaristische traditie het onderscheid over tussen een 'daad' en een 'regel'-egoïsme. Hij beperkt zijn studie tot een onderzoek van sterke, universele, comparatieve, niet-negatieve, niet-ideale en niet-probabilistische egoïsmen en wel omdat zij het meest duidelijk de egoïstische uitgangspositie prononceren. Men kan immers, door bijvoorbeeld een perfectionistisch ideaal van de mens aan de basis te leggen van de egoïstische uitgangspositie, best een 'egoïstische ethiek met volstrekt a-egoïstische resultaten' ontwikkelen.

De auteur argumenteert verder dat enkel een 'objectief egoïsme', gebaseerd op wat de relevante feiten in een keuzesituatie *zijn* en niet een 'subjectief egoïsme', gebaseerd op wat actoren *menen* dat de relevante feiten zijn, argumentatief houdbaar is, maar stelt ook terecht dat zowel een objectivistische als een subjectivistische theorie over wat intrinsieke waarden zijn met het ethisch egoïsme verzoenbaar zijn. In het eerste geval berust een waardering op het toekennen van waarde aan iets *simpliciter*. In het tweede geval wordt ervan uitgegaan dat iedere waardetoekenning steeds subject-afhankelijk is, uit het streefleven van een actor is afgeleid; iets is steeds slechts waardevol *voor deze actor*. Een 'objectief egoïsme' impliceert geen 'objectivistische waardenleer', net zo min als een 'subjectief egoïsme' een 'subjectivistische waardenleer' zou veronderstellen.

Het 'sterke egoïsme' wordt als een vorm van eigengericht egoïsme nader toegelicht en gecontrasteerd met Butlers ethiek waarin het altruïsme of de verzameling van 'other-regarding preferences' als uitingsvormen van eigenliefde worden geïntegreerd. Hoewel men dergelijke preferenties niet uit het ethisch egoïsme hoeft uit te sluiten (iemand helpt anderen omdat dat in diens belang is of omdat hij daar groot genoeg aan beleeft) kan men ze evenmin als noodzakelijk veronderstellen zonder opnieuw het egoïsme te ondergraven. Na een discussie van eudaimonistische en preferentie-egoïsmen, behandelt de auteur de vraag of het egoïsme neutraal moet staan tegenover de preferenties van een subject over de tijd (en dus een 'meerwinst' op een later ogenblik moet prefereren over een lagere opbrengst op het huidige moment) of, integendeel, de voorkeur moet geven aan de bevrediging van de actuele preferenties, ook indien men daardoor later een meerwinst verliest. Op grond van overwegingen betreffende wat het betekent een 'reden' te hebben voor een handeling en betreffende de (dis)continuïteit van een subject over de tijd meent Österberg dat de meest houdbare versie van het ethisch egoïsme de actualiteit een zekere voorrang geeft volgens de 'relativistische' stelregel dat "elke persoon steeds zo moet handelen opdat de bevrediging van zijn aanwezige (objectieve, intrinsieke) tweederangs voorkeuren gemaximaliseerd zouden zijn, zoals zijn (objectieve, intrinsieke) eersterangs preferenties" (blz.68).

In het tweede deel gaat de auteur systematisch in op alle argumenten voor of tegen het ethisch egoïsme die hij in zijn grondige studie van de literatuur heeft ontmoet. Psychologische en biologische, normatieve en semantische, pragmatische, consensualistische en persoonlijkheidstheoretische argumenten komen aan bod. Na de conclusie dat geen enkel van de geformuleerde verdedigingen al even wankel zijn, ontwikkelt Österberg in het derde deel zijn eigen proeve van weerlegging. Hij schuift hierbij drie

speltheoretische argumenten naar voor die ieder op zich volstaan om het ethisch egoïsme te weerleggen. Het eerste argument vertrekt van de aanname dat een fundamenteel normatief beginsel minstens aan de voorwaarde moet voldoen dat meerdere actoren het tegelijkertijd kunnen realiseren. Een beginsel is 'jointly satisfiable' indien, en slechts indien het het voor iedere verzameling actoren in iedere situatie mogelijk is om in overeenstemming met het beginsel te handelen, met andere woorden te handelen naar datgene wat zij volgens het beginsel behoren te doen. Het ethisch egoïsme blijkt niet aan dat beginsel te kunnen voldoen. Het tweede argument is gebaseerd op de voorwaarde van 'non-selfdefeatingness'. Indien een beginsel P aanvaardbaar is dan mag het voor iedere verzameling actoren, iedere situatie S en ieder van twee uitkomsten O en O' van S en waarbij O iedere actor in S meer geeft dan O' van wat waardevol is volgens P, niet het geval zijn dat volgens beginsel P in S actoren juist handelen indien zij O' en niet O realiseren. Ook hieraan blijkt het ethisch egoïsme niet te kunnen voldoen. Het derde argument tenslotte is dat van het 'Pareto-optimaal evenwicht'; indien P een aanvaardbare normatieve theorie is, dan moet voor iedere verzameling actoren A, iedere situatie S en ieder van twee Pareto-equilibria O en O' in S, indien vanuit Pareto-optiek O beter is dan O' voor A en er, op grond van P geen reden is om O' over O te prefereren, P voorschrijven dat O eerder dan O' behoort te worden gerealiseerd. Ook aan deze vereiste blijkt het ethisch egoïsme (soms) niet te voldoen. De conclusie is dan ook dat het ethisch egoïsme onhoudbaar is omdat het, bij algemene navolging tot resultaten leidt die op grond van haar eigen aannamen verwerpelijk zijn. Maar tegelijkertijd toont de auteur aan dat ook het ethisch altruïsme niet in staat is aan de drie voorwaarden te voldoen en dus al evenzeer verworpen moet worden; alle argumenten tegen de ene leerstelling kunnen worden opgeworpen tegen de andere.

In een volgend hoofdstuk wordt nagegaan of zwakkere vormen van egoïsme misschien meer soelaas bieden. Het antwoord is negatief; het egoïsme 'afzwakken' betekent het als ethisch beginsel verwerpen. Ook versies van een 'collectief egoïsme' zijn niet in staat om het te redden en de auteur besluit dan ook dat het egoïsme onhoudbaar blijft. Wat overblijft als sociale moraal is een zekere zelf-gerichte partijdigheid die iedere volstrekt universalistische code overstijgt, een stelling die ook reeds werd geopperd door feministische ethici als Noddings en Gilligan. "Hoewel alle versies van ethisch egoïsme onaanvaardbaar zijn, mag een zekere soort van 'zwak egoïsme' de enige werkzame sociale moraliteit zijn voor schepsels zoals wij. De vraag is hoe egoïstisch zo'n moraliteit moet zijn. Maar het is geen vraag meer dat bestaande sociale moraliteiten veel te egoïstisch zijn" (blz.201).

De auteur brengt één en ander in verband met de (in het Westen) blijkbaar algemeen aanvaarde opvatting van handelingsrationaliteit die men met individuele nuts-maximering als zodanig vereenzelvigd; een persoon handelt rationeel indien, en slechts indien hij de meest efficiënte middelen aanwendt om dit doel te bereiken. Vanuit een dergelijk strategisch-instrumenteel rationaliteitsbegrip moet het ethisch perspectief wel als 'artificieel', ja, 'niet-rationeel' overkomen. Of, zoals O.Schwemmer in zijn *Philosophie der Praxis* stelt, blijkt het dilemma te luiden dat "wie moreel wil handelen niet rationeel kan blijven en wie rationeel handelt, niet moreel handelt". Maar, in tegenstelling tot Schwemmer of Habermas gaat Österberg in zijn studie niet nader in op de mogelijkheid tot een ontwikkelen van een ander rationaliteitsconcept. Indien, zo stelt hij, 'rationeel handelen' gelijkstaat aan 'maximeren van de eigen nuttigheid', "moet men niet altijd rationeel handelen".

Self and Others is een boeiende, maar beslist geen gemakkelijke studie. De benadering van de auteur is interessant omdat het erop lijkt dat hij voortdurend pogingen

onderneemt om het ethisch egoïsme argumentatief te 'redden'. Precies daardoor komt zijn weerlegging van dit ethisch egoïsme als zeer overtuigend over.

Koen RAES

* * *

OVER EEN KONINGIN

Mia Kerckvoorde, *Louise van Orléans. Het vergeten leven van Louise-Marie, eerste koningin van België*, Tielt, Lannoo. 1988, 304blz., ISBN 90 209 1602 5.

Over de stichter van de Belgische dynastie, Koning Leopold I, zijn reeds talrijke biografieën geschreven. De aandacht die daarin naar zijn echtgenote, koningin Marie-Louise gaat, is echter zeer gering. Haar leven was, zoals Mia Kerckvoorde het treffend in de titel van haar boek verwoordt, een "vergeten leven". Toch speelde zij, achter de schermen, een niet onbelangrijke rol. Deze publicatie heeft dus een leemte in onze nationale geschiedschrijving goedge maakt.

Wie een geromantiseerd "Sissi-verhaal" verwacht, komt bedrogen uit. De Gentse hoogleraar Romain Van Eenoo laat op de achterflap van deze uitgave over de draagwijdte van dit boek geen twijfel bestaan: "alle historici zullen verplicht worden de figuur van Leopold anders te bekijken", zo meent hij. Illustratief hiervoor is het tot stand komen van de *Entente Cordiale*, die men met recht de 'drie vrouwenvrede' zou kunnen noemen. Deze toenadering tussen Frankrijk en Engeland is immers het gevolg van een stille diplomatie uitgedokterd door drie koninginnen, namelijk Victoria van Engeland, Marie-Amélie van Frankrijk en Louise-Marie van België.

In haar ijver om de eerste Belgische vorstin beter te leren kennen en begrijpen, heeft Mia Kerckvoorde niet alleen een omvangrijke bibliografie doorgenomen. Zij heeft ook en vooral geput uit de duizenden brieven die Louise-Marie in haar, weliswaar kort leven (1812-1850), heeft geschreven. Zo slaagt de auteur erin een levensecht portret te evoceren. De geïnteresseerde lezer merkt al vlug dat de koningin niet alleen een pion op het internationale schaakbord is geweest, maar in de eerste plaats een intelligente, gevoelige vrouw die plichtsbewust haar taak heeft opgenomen zonder daarvoor veel waardering terug te krijgen.

Na lectuur kan men zich toch afvragen of Mia Kerckvoorde niet te veel de verdediging van haar personage op zich neemt; het lijkt er zelfs soms op dat zij het proces van Leopold I voorbereidt. Hoe dan ook, liefde, genegenheid en politiek spelen een grote rol in het leven van Louise-Marie. Dit toont de auteur door talrijke anekdotes aan. Dit anekdotische is trouwens kenschetsend voor de hele opbouw van het boek. In die zin herinnert het aan bepaalde werken van Barbara Tuckman. Precies zoals deze Amerikaanse historica komt ook Mia Kerckvoorde niet tot een synthese. De eigenlijke betekenis van Louise-Marie blijft daardoor toch wat in het vage.

Rita VAN CAMP

* * *